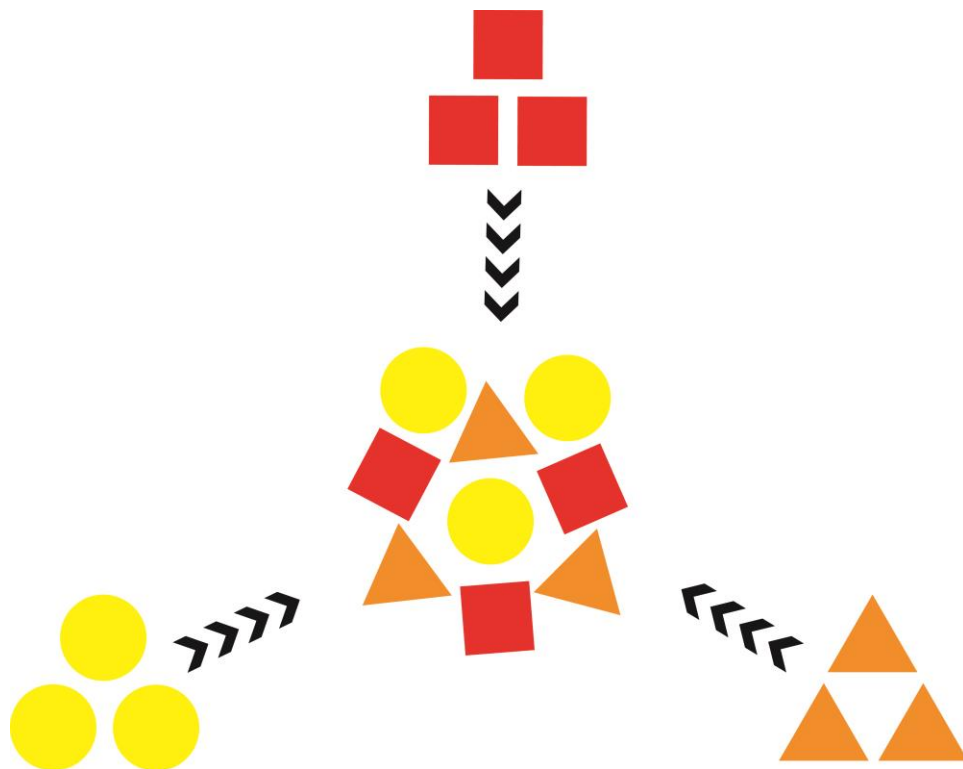

Idéer för den blandade stadens förverkligande

Fallen Norra Vrinnevi och Vallastaden

Erik Sundin

Titel: Idéer för den blandade stadens förverkligande – fallen Norra Vrinnevi och Vallastaden

Engelsk titel: Ideas for the realization of the mixed-use city – the cases of Norra Vrinnevi and Vallastaden

© Erik Sundin

Handledare: Maria Hedberg, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Ylva Dahlman, SLU, institutionen för stad och land

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå G2E

Kurs: EX0726, Projekt i landskapsplanering

Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna

Nyckelord: blandstad, Delta x, funktionsblandning, Norra Vrinnevi, Tegar, Vallastaden

Omslagsbild: Blandning, Erik Sundin©

Publiceringsår: 2013

Publiceringsort: Uppsala

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Den blandade staden har lyfts fram som ett svar på hur vi ska uppnå den hållbara staden, men hur kan man då skapa den blandade staden vid nyexploatering? I denna uppsats undersöks två aktuella planer för stadsutveckling, Norra Vrinnevi i Norrköping och Vallastaden i Linköping, utifrån hur planerna försöker skapa blandad stad på respektive plats.

En bakgrund ges till begreppet den blandade staden och om hur olika stadsbyggnadstänkare som Jan Gehl och Jane Jacobs ser på begreppet. Här visas också svårigheten att definiera begreppet och hur det används och värderas i samtida svensk stadsbyggnadsdebatt och forskning. En definition av begreppet preciseras som utgår från tre aspekter av blandning: funktionsblandning samt social och estetisk blandning.

Undersökningen visar utifrån Norrköpings och Linköpings respektive översiktsplaner, att kommunerna har som vilja och målsättning att i allmänhet tillämpa den blandade staden och synnerhet i de aktuella planområdena. Planförslagen genomgås för att finna hur dessa planerar för att blandning ska uppstå. Här lyfts främst gatudragningar, tomt- och kvartersindelning och storlek fram, men även idéer rörande användningen av tomter och graden av reglering är viktiga.

I en avslutande diskussion sammanfattas och kommenteras resultatet av undersökningen utifrån de tre aspekterna av blandning. Här väcks också nya frågor där vidare forskning kan komma behövas.

Resultatet av undersökningen ska inte ses som generell lösning eller recept på hur vi ska skapa den blandade staden, men kan förhoppningsvis vara till användning och inspiration för alla som arbetar med liknande problem.

Abstract

Mixed use have been identified as an answer to how to achieve the sustainable city, but how can we create mixed use areas in new developments? This paper examines two recent urban development plans: Norra Vrinnevi in Norrköping and Vallastaden in Linköping based on how they are trying to create a mixed use areas.

A background is given to the concept of the mixed use city and how various urban thinkers like Jan Gehl and Jane Jacobs looks at the concept. It also shows the difficulty of defining the concept and how it is used and valued in contemporary Swedish urban debate and research. One definition is given which is based on three aspects of mixing: mixed function and social and aesthetic mix.

The study results based on Norrköping and Linköping respective master plans, shows that the cities have the goal to generally apply mixed use to the city and particularly in the current planned areas. The proposed plans are surveyed to find out how they plan for mixing to occur. Mainly street routes, plot and block subdivision and size is presented, but also ideas on the use of plots and the degree of regulation is important.

In a concluding discussion the result is summarizes and commented on based on the three aspects of mixing. It also raises new matters on which further research may be needed.

The study's findings should not be seen as a general solution or recipe on how to generate the mixed use city, but will hopefully be of use and inspiration for all who work with similar problems.

Inledning

Efterkrigstidens stadsplanering har såväl i Sverige som internationellt dominerats av modernismens planeringsideal och den har satt en stark prägel på våra städer. Ett band av funktions- och trafikseparerade förorter har byggts ut kring de flesta av våra svenska städer (Åström 1993). Under de senaste decennierna har kritik framförts mot detta sätt att planera som anses ohållbart och det har uppstått en vilja att återgå till ett mer traditionellt sätt att bygga, leva och verka i staden (Carmona et al. 2010 s. 34-36). Blandstaden ses av många som ett sätt att nå hållbar utveckling (Bellander 2005).

Problem som uppstått med modernistisk planering är snarlika på många håll med icke sammanhängande förortsområden och många kommuner har börjat åtgärdsprogram för att läka ihop dessa. Till exempel Stockholms kommun arbetar i sin senaste översiktsplan efter principerna att "Koppla samman stadens delar" och "Främja en levande stadsmiljö i hela staden" (Stockholms kommun 2010 s. 41-46). Eftersom situationen är likartad på många håll i landet är det viktigt för planerare att titta på exempel hur man kan göra för att skapa blandad stad i förorten. I denna uppsats har jag undersökt två planer som försöker att uppnå blandning när förtätning ska ske i förortsområden. Dessa är Norra Virinnevi i Norrköping och Vallastaden i Linköping.

Bakgrund

Jan Gehl beskriver i *Life between buildings* modernismens planeringsideal där olika funktioner skiljs åt och sprids ut. Varje funktion som bostad, arbete, industri och handel får inte störa varandra enligt detta synsätt. Enskilda funktioner tillåts dominera stora monofunktionella områden vilket också ger upphov till bilberoende på grund av avstånden dem emellan (Gehl 2010 s. 85). Detta kritiserar Gehl och han menar att närhet mellan funktioner kan understödja möjligheten för människor att mötas. När flera människor och aktiviteter samlas uppstår en självförstärkande process som ger upphov till ytterligare möten och aktiviteter just genom närheten dem emellan, skriver Gehl (2010 s. 81).

Gehl kritiserar de avskiljande strukturer som segregerar istället för integrerar människor och aktiviteter. Olika grupper av människor, som yrkes- social- eller åldersgrupper blir effektivt avskilda från varandra då de har var för sig avsedda områden att vistas, bo och arbeta i. Gehl förespråkar istället en integrerad stad där olika aktiviteter, funktioner och människor får agera och blandas tillsammans. Endast undantagsvis ska funktioner avskiljas från varandra och så bara om de negativa effekterna av att samla dem överväger de positiva, ett exempel är tung industri (Gehl 2010 ss. 101-102).

Som kontrast till den spridda och segregerade staden ställer Gehl upp den täta och blandade staden. Där är det publika rummet i centrum och funktioner är placerade längs gator för att effektivt understödja det sociala livet (Gehl 2010 s. 85). I sådana städer som ofta har sin grund i medeltiden finns inte möjligheten att separera människor och aktiviteter från varandra då gångtrafiken har dikterat avstånden. En sådan stad blir med nödvändighet integrerad då olika sociala grupper och aktiviteter blandas med varandra (Gehl 2010 s 101).

Gehl beskriver en historisk utveckling där vi gått från denna medeltida, organiskt framväxande stad, till renässansens estetiskt planerade stad och funktionalismens funktionsplanerade och separerande stad. Han framhåller den medeltida staden som mer lämplig för stadsliv då den har utvecklats och prövats efter människors behov, av många invånare under lång tid, istället för att planeras av och utifrån en liten grupp människors intressen. Staden blir på så sätt ett redskap för sociala möten och inte ett mål i sig själv (Gehl 2010 ss. 39-45).

En annan författare som kritiserat modernismens planeringsideal är Jane Jacobs. I hennes klassiska studie *Den amerikanska storstadens liv och förfall*, som första gången kom ut 1961, kritiserar hon också den zonindelning som förstör stadens mångfald. Enligt Jacobs behövs fyra kriterier för att mångfald ska uppstå i staden, något som hon starkt förespråkar istället för monofunktionalism:

- » Blandade primära funktioner: bostäder, arbetsplatser och service blandas för att folk ska röra sig i stadsdelen under flera tider av dygnet.
- » Små kvarter: leder till större genomströmning då det är lätt att röra sig till fots genom området.
- » Äldre byggnader: en variation i ålder för att sprida kostnadsläget så att individer och verksamheter med olika köpkraft kan finnas i området.
- » Koncentration: tillräckligt många människor i ett område för att det ska finnas underlag för olika verksamheter (Jacobs 2005, s 176).

Den blandade staden

Blandstaden eller den blandade staden är begrepp som använts flitigt under 2000-talets stadsbyggnadsdebatt. Men vad innebär det? I *Blandstaden - ett planeringskoncept för en hållbar bebyggelseutveckling?* en Boverketrapport från ett seminarium rörande konceptet, konstateras att ”det inte finns någon vedertagen definition av begreppet blandstad”, men att det används och ”anses positivt laddat” (Belandar 2005 s. 5). Trots att det är svårdefinierat görs ett försök till att närma sig begreppet:

Blandstaden beskrivs som komplex till utformning och innehåll med en tät men fattbar bebyggelsestruktur vilken anses ge närhet mellan verksamheter och människor, kontinuerliga upplevelser och händelser i rummet och ett omväxlande och rörligt folkliv som vi förknippar med begreppet stad. (Belandar 2005 s. 5)

Det är en definition som inkluderar vad begreppet ger upphov till, alltså ett medel för att uppnå positiva effekter. Rapporten nämner att blandstaden också anses ”ge en socialt och mångfaldig boendemiljö och ett minskat resande” (Belandar 2005 s. 5). Vidare framhålls att ”oftast utgår blandstaden från innerstaden som modell” men samtidigt att ”blandstaden inte är en formfråga t.ex en kvarterstad” utan att det ”är en fråga om stadsmiljöns och gaturummets offentlighet liksom tillgänglighet” (Belandar 2005 s. 5). Detta gör begreppet svårfångat.

En annan författare som har närmat sig begreppet blandstad är Tobias Phersson som i sin kandidatuppsats *Blandstad – en studie av dess sociala aspekter* (2010) reder ut mycket kring själva begreppet blandstad ur ett socialt perspektiv. Han sammanställer bland annat definitioner av blandstaden utifrån hur ett antal planerare och andra engagerade i stadsbyggnadsfrågor definierar begreppet.

En av de definitioner Phersson sammanställt ansåg jag vara särskilt givande. Det är Johannes Åsbergs definition. Åsberg är ordförande i Tjänstemännens socialdemokratiska förening i Göteborg och ansvarig för nätverket Yimbys avdelning i samma stad. Han definierar begreppet som ”en urban miljö med en

hög grad av blandning” (Åsberg 2008) och delar in blandstadsbegreppet i tre dimensioner: *det funktionella*, *det sociala* och *det estetiska* (Åsberg 2008).

Jag fann dessa tre dimensioner klagörande för att de täcker in flera aspekter av begreppet blandad stad. Här följer en konkretisering av de tre dimensionerna funktions-, social- och estetisk blandning.

Funktionsblandning

Funktionsblandning innebär blandning av olika funktioner, eller mixed-use som det kallas på engelska. Det sker genom att exempelvis bostäder, arbetsplatser och service samsas i samma byggnad eller kvarter (Åsberg 2008).

Blandningen kan både ske genom att ha en variation av byggnader med en funktion så kallad vertikal blandning eller en variation av funktioner i varje byggnad vilket kallas horisontell blandning (Carmona et al 2010 ss. 221-222). Det senare är att föredra om man vill uppnå största möjliga blandning av funktioner i varje byggnad.

Det spelar dessutom roll i vilken skala man studerar funktionsblandningen. Alla städer är funktionsblandade om man zoomar ut tillräckligt mycket, men för att uppfatta det på gatunivå måste blandningen ske i varje kvarteret och inom de enskilda byggnaderna (Carmona et al 2010 s. 222).

Social blandning

För att social blandning ska råda krävs en hög grad av heterogenitet bland de boende i ett område och att de inte är geografiskt separerade från varandra (Åsberg 2008). Emma Holmqvist väljer i sin avhandling *Politik och planering för ett blandat boende och minskad boendesegregation* att använda begreppet blandat boende istället för social blandning då hon uppfattar det som mer i allmänt bruk. I denna uppsats ses de båda begreppen som synonyma. Boende är enligt Holmqvist ”ett begrepp som samlar både de mer fysiska aspekterna kring bostaden (...), men även de mer sociala aspekterna kring själva boendet som en aktivitet i rummet” (Holmqvist 2009 s. 21). Genom att studera fältet ser hon att begreppet *blandat boende* ofta delas upp i *bostadssammansättning* och *befolkningssammansättning* (Holmqvist 2009 s. 22)

Dessa kan i sin tur också avgränsas i tre underdimensioner. Bostadssammansättningen kan delas in i graden av blandning av:

- » Hustyper: småhus/flerfamiljshus eller låga/höga hus
- » Upplåtelseformer: äganderätt, bostadsrätt och hyresrätt
- » Lägenhetsstorlekar: antal rum och bostadsyta (Holmqvist 2009 s. 22).

Dessa kan sägas ge den fysiska möjligheten för att en blandad befolkningsammansättning kan uppstå. Befolkningssammansättningen delas enligt Holmqvist in i de tre dimensionerna:

- » Demografi: ålder, kön och hushållstyper som singelhushåll, barnfamiljer med flera
- » Socioekonomi: inkomst, utbildningsnivå eller social klass
- » Etnisk tillhörighet: ofta grovt indelat i svenskar och invandrare (Holmqvist 2009 s. 22).

Speciellt bostadssammansättning anser jag ge kategorier som gör det möjligt att undersöka graden av social blandning i ett område utifrån utformningen.

En annan aspekt, som först på senare år uppmärksammas är, enligt Holmqvist, att det viktigaste för att ett grannskap ska fungera bra socialt och kännas tryggt är de vardagliga ytliga kontakterna. Inte att det uppstår djupa kontakter som vänskap mellan boende. De djupa, primära kontakterna är mer platsberoende och inte främst begränsade till ett visst rum. Därmed påverkas de

inte lika mycket av stadsplanering och den fysiska utformningen som de ytliga, sekundära kontakterna (Holmqvist 2009 s. 43). ”Den fysiska miljön måste möjliggöra och uppmuntra möten för att de sekundära kontakterna ska komma till stånd”(Holmqvist 2009 s. 44).

Estetisk blandning

Estetisk blandning innebär att byggnader varierar i stil, höjd och material inom kvarteret. Ju fler byggherrar och arkitekter desto mera blandad estetik (Åsberg 2008). Om ett område byggs snabbt och av få aktörer blir det mindre blandning i utförandet (Åsberg 2008).

Estetisk blandning kan ge ett intryck av blandning genom en variation i arkitekturen. Stadsforskare Lars Marcus beskriver arkitekturens och stadsbyggnadens speciella dubbelsidiga egenskap:

Å ena sidan har byggd form en representativ eller symbolisk dimension som väcker associationer, stämningar och ger mening åt formen. Å andra sidan har den en performativ eller funktionell dimension som gör formen användbar, öppnar den för bruk (Marcus 2012a s. 55).

I detta fall blir en blandad estetisk utformning *representativ*, en upplevelse av blandning. Utformningens *performativitet* blir således den faktiska graden av blandningen i termer av funktions- och social blandning. Därför kan en blandad estetisk utformning ge en bild av att det råder en blandning som dock inte finns på det performativa planet, eller som Marcus uttrycker det: ”Vi står inför en av den byggda formens grundläggande paradoxer, att den kan säga ett och göra ett annat” (Marcus 2012a s. 57).

Marcus menar vidare att om vi bara studerar den estetiska utformningen ”löper [vi] stor risk att förminska stadsmiljöer till representativa uttryck för något som de performativt inte lever upp till” (Marcus 2012b s. 65). Samtidigt anser jag att det här finns en möjlighet att uttrycka en faktisk blandning på det symboliska planet med estetiska medel.

Blandstadens positiva effekter

Det finns studier som tyder på att blandstaden har positiva effekter. I ett svenskt perspektiv kan man nämna Zara Bergstens avhandling *Bättre framtidsutsikter? Blandade bostadsområden och grannskapseffekter – en analys av visioner och effekter av blandat boende* (2010) där hon tar upp sociala konsekvenser av bostadsområden som är blandade eller segregerade. Hennes studie tyder på att personer som vuxit upp i socialt blandade områden har bättre framtidsutsikter när det gäller utbildning, anställning och löneutveckling än de som vuxit upp i homogena och resursfattiga områden. Detta beroende på så kallade positiva grannskapseffekter.

En annan positiv aspekt tar Ulf Eriksson upp i sin färsk avhandling *Neighborhood environment and physical activity* (2013). Han påvisar att den fysiska utformningen av bostadsområden påverkar de boendes fysiska aktivitet. Hans studie tyder på att det inte är i det gröna villaområdet som de boende är mest fysisk aktiva utan att det är i den blandade och täta staden. Eriksson menar att vardagsmotionen blir större då man har nära till många funktioner och man kan gå och cykla istället för att ta bilen för att nå mycket av det man behöver i vardagen (2013 ss. 55-60).

Några andra fördelar med blandade städer nämns i *Public places, urban spaces* (2010). Där ses funktionsblandning bidra till mer lättillgänglig service och

mindre köer i rusningstrafik då boende inte behöver ta sig någon annanstans för att arbeta i lika stor utsträckning som i den uppdelade staden. Det ger också större möjlighet till social interaktion och större social diversitet i områdena. Blandstäder leder också till ökad energi- och yteffektivitet då stora ytor inte lämnas mellan olika byggnader. Andra effekter kan vara större valmöjlighet vad gäller bostad och livsstil samt större vitalitet i stadslivet. Detta kan bidra till bättre förutsättningar för små verksamheter och kan ge en större känsla trygghet då människor vistas ute på gatorna under fler av dygnets timmar (Llewyn-Davies genom Carmona et al. 2010 s. 221).

Den blandade staden – ett mål utan medel?

Gunilla Bellander på Boverket beskriver i rapporten *Blandstaden – ett planeringskoncept för en hållbar bebyggelseutveckling?* (2005) att blandstaden framhålls ”som en modell i arbetet för hållbar stadsutveckling” i många nationella policydokument (2005 s. 4). Samtidigt visar sig blandstaden vara svår att realisera i praktiken. Här framhålls blandstaden som ett medel för att uppnå hållbarhetsmålsättningarna (Bellander 2005 s. 4).

Något liknande framkommer i avhandlingen *Politik och planering för ett blandat boende och minskad boendesegregation – ett mål utan medel?* (2009). Där Emma Holmqvist tar upp Svenska statens målsättning att bygga blandade bostadsmiljöer utifrån att det anses vara socialt gynnsamt. Enligt författaren saknas det dock ofta konkreta medel för att uppnå visionen om blandning när det väl kommer till den lokala politiken och planeringen.

Syfte

Syftet med denna studie är att undersöka hur de två kommunerna Norrköping och Linköping arbetar med att förverkliga visionen om den blandade staden i praktiken. Detta genom att studera hur det planeras för blandning i stadsutvecklingsområdena Norra Vrinnevi i Norrköping och Vallastaden i Linköping utifrån de vinnande stadsbyggnadsförslagen för områdena, *Delta X* och *Tegar*.

Forskningsfrågor

- » Vilken inställning har Norrköping och Linköpings kommun till den blandade staden utifrån deras översiktsplaner?
- » Är den blandade staden en målsättning med områdena Norra Vrinnevi i Norrköping och Vallastaden i Linköping?
- » Vilka idéer finns för att nå blandning i de vinnande förslagen *Delta X*, Norra Vrinnevi i Norrköping och *Tegar*, Vallastaden i Linköping?

Metod

Uppsatsens undersökning är uppdelad i en litteraturstudie i två steg samt två fallstudier. Först skedde en litteraturstudie av Norrköpings respektive Linköpings aktuella översiktsplaner för att undersöka kommunernas inställning till den blandade staden när det gäller förändringar i förorterna. Målsättningar, riktlinjer och strategier för framtida stadsutveckling studerades speciellt noga för att inhämta kommunernas intentioner.

I den andra delen studerades Norrköpings och Linköpings respektive översiktsplaner inklusive plankartor, samt respektive arkitekttävlings program för områdena i fråga för att utröna kommunernas vilja med de specifika områdena Norra Vrinnevi och Vallastaden.

Slutligen genomfördes två fallstudier genom närläsning av de två vinnande tävlingsförslagen *Delta X* och *Tegar* för att undersöka förslagens idéer och strategier för att uppnå blandning. Närläsningen skedde utifrån blandstadsdimensionerna funktionsblandning, social blandning och estetisk blandning. De dokument jag undersökte är de vinnande tävlingsförslagen i respektive arkitekttävling. De aspekter jag begränsade min fallstudie till är hur förslagen planerar gator, kvartersutformning, tomtindelningar, bestämmelser om funktionsblandning och planspecifika idéer för att försöka bidra till blandningen i respektive plan.

Att en landskapsarkitekt kan ha speciella fördelar med att utföra fallstudier uttrycker Rolf Johansson:

Inom ramen för en praktisk disciplin, som arkitektur till exempel, kan en fallstudie i form av en berättelse om ett fall, vara en slags parallell till verkliga erfarenheter och läggas till läsarens - praktikerns – erfarenhetskunskap(2000.)

Avgränsning

Jag har avgränsat studien till de två aktuella planvisionerna *Delta X* i Norra Vrinnevi, Norrköping och *Tegar*, i Vallastaden, Linköping. Då dessa har olika idéer om hur den blandade staden kan förverkligas vid nyetablering ger de en bra kontrast mellan olika idéer om tillvägagångssätt. Ingen av dessa förslag har förverkligats än, men de är intressant som studieobjekt för att se vilka idéer som finns för att lösa ett snarlikt problem på.

Jag valde att undersöka just dessa två förslag för att de var uppmärksammade i arkitekturpressen där de båda framhövs som nytänkande. Platserna ligger också i liknande städer i storlek och placering i Sverige som dessutom samarbetar om en gemensam utveckling. Platserna för tävlingsprojekten är dessutom snarlika genom att de ligger i förortsområden i stadens utkant.

Båda planvisionerna är vinnare i varsin arkitekttävling och jag valde just vinnande arkitekttävlingsbidrag utifrån att jag ansåg de vara visionära. I en tävling vågar arkitekterna bryta mot rådande praxis mer än i ordinära uppdrag med bara ett kontor. Jag har enbart undersökt dessa planer och jag har inte studerade de andra deltagande förslagen i tävlingarna.

För att avgränsa studien har jag också valt ut vissa aspekter jag ska undersöka närmare. Det är planering av gator, kvartersutformning, tomtindelningar, bestämmelser om funktionsblandning och planspecifika idéer för att alstra blandning i respektive plan. Jag har valt bort att studera hur planförslagen hanterar park- och grönstruktur eftersom det ligger utanför syftet med studien.

Resultat

Här redovisas resultatet av undersökningen. Först en granskning av Linköpings och Norrköpings kommuners inställning till blandad stad utifrån deras respektive översiktsplaner. Därefter behandlar två delkapitel de båda förslagen och deras idéer för att förverkliga den blandade staden.

Norrköping och Linköping inställning till den blandade staden

För att visa på Linköpings och Norrköpings kommuners vilja att utveckla den blandade staden genomgicks deras respektive översiktsplaner för att finna belägg på att det är deras intentioner.

Linköpings och Norrköping kommuner är först i Sverige med att tillsammans utarbeta en gemensam regional översiktsplan där de samordnar sin satsning för att bli den ”fjärde storstadsregionen” (2010 s. 6) och där man planerar för en gemensam befolkning på 500 000 år 2030 (Linköpings och Norrköpings kommun 2010 s. 19). De flesta nya bostäderna ska byggas i de centrala stadskärnorna och i bra kollektivtrafikslägen (Linköpings och Norrköpings kommun 2010 s. 21). De ska enligt planen satsas på stadskvaliteter och att byggas mer stad (Linköpings och Norrköpings kommun 2010 s. 49, 52).

I Linköpings respektive Norrköpings egna delöversiktsplaner för respektive tätort framhävs också vikten av stadsutveckling. Två av huvudprinciperna i Norrköpings översiktsplan är att ”utveckla stadsboendet som idé så att Norrköping verkligen blir ett storstadsalternativ för den urbana människan som vill leva i en riktig stad” (Norrköpings kommun 2002 s. 7) och att

[e]n riktig storstad har en tät stenstadskärna. Vi spår en renässans för innerstadens kvalitéer. Norrköping har en täthet som det är viktigt att vårda – och vi skall öka tätheten och stadsmässigheten utanför innerstaden” (Norrköpings kommun 2002 s. 7)

En av Norrköpings strategier för att uppnå detta är att använda sig av ”kvarterssstaden med dess tydliga rum, goda förutsättningar för mångsidigt liv och tydliga revir som ideal” (Norrköpings kommun 2002 s. 8). Kommunen vill också utvidga kvarterssstaden genom att ”studera möjligheterna att förändra ensidiga bostadsområden med tex lamellhus till mångsidiga stadsmiljöer” (Norrköpings kommun 2002 s. 8).

I Linköpings kommuns översiktsplan framhålls vikten av stadsutveckling. En av strategierna för stadens utbyggnad är att satsa på en ”tätare och mera sammanhängande stad” där ”enklaver byggs samman” och ”[b]arriärer byggs bort” (Linköpings kommun 2010a s. 39). Detta för att ”[s]tadslivet kan bli rikare och tryggheten öka” (Linköpings kommun 2010a s. 39). Kommunen betonar också behovet av blandning i stadsutvecklingen:

ÖP staden förordar generellt mer blandad stadsbebyggelse där bostäder, arbetsplatser och service blandas på både byggnads- och kvartersnivå. Linköpings potential för mer blandstad och för att få en större utbredning av stadslivet ska utnyttjas. Strategin att blanda boende och arbete är intimt

förknippad med viljan att förtäta staden och göra den mer levande och praktisk
(Linköpings kommun 2010a s. 48).

Detta anser jag visa att både Linköping och Norrköping har den blandade staden som inriktning för sina respektive framtida utvecklingar. Frågan är om intentionerna för respektive planområde även har denna inriktning?

Norra Vrinnevi, Norrköping

Planområdets placering i Norrköping
Ortofoto © Lantmäteriet, i2012/901

Norra Vrinnevi är beläget cirka 2,5 km söder om centrala Norrköping. Området ligger längs trafikleden Gamla Övägen, mellan Vrinnevi sjukhus och 60-talsbostadsområdet Vilbergen,

I Norrköpings översiktsplan är området Norra Vrinnevi markerat för att ändras till "blandad bebyggelse" (Norrköpings kommun 2002b). Enlig översiktsplanen anser kommunen att området "kännetecknas av ett svagt sammanhang med den övriga staden" och vill "studera möjligheterna att komplettera med blandad stadsbebyggelse" (Norrköpings kommun 2002a s. 22). Gamla Övägen planerades

att bli en stor trafikled till Söderköping. Här finns det övermått både på asfalt och på ytor runt vägen, dessa borde tas tillvara samtidigt som vägen omgestaltades till ett mer stadsmässigt samband med staden. (Norrköpings kommun 2002a s. 23)

Jag tolkar det som att Norrköping har en vilja att omvandla detta lågexploaterade förortsområde till blandad stad. Kommunen deltar 2011 i arkitekttävlingen European 11¹ för att få förslag på vad man kan göra med området. Enligt tävlingsprogrammet vill kommunen få in förslag på hur man bättre kan integrera det uppdelade förortslandskapet. Huvudmålet är att omvandla det otydliga området kring Gamla Övägen och skapa ett nytt stadslandskap med huvudsakligen bostäder som både kopplar samman med innerstaden och knyter ihop de isolerade förortsoarna (European 2011b). Förtätning ses också som ett sätt att få en hållbarare stad samt stärka den sociala integrationen och diversiteten i områdena (European 2011b).

Vinnare i tävlingen blev förslaget *Delta X* av arkitekterna Ebba Hallin och Pelle Backman. Juryns ansåg att det var det mest provocativa och sofistikerade förslaget av alla deltagare i svenska European 11 (European 2011a). Juryn berömmar också Norrköpings kommun för att våga satsa på ett projekt som av en del kan avfärdas som alltför utopiskt och betonar vikten av att det får genomföras för att se vad det kan leda fram till (European 2011a).

¹ European, paneuropeisk arkitekttävling för unga arkitekter (under 40 år) som anordnas vartannat år. Se: www.european-europe.eu/

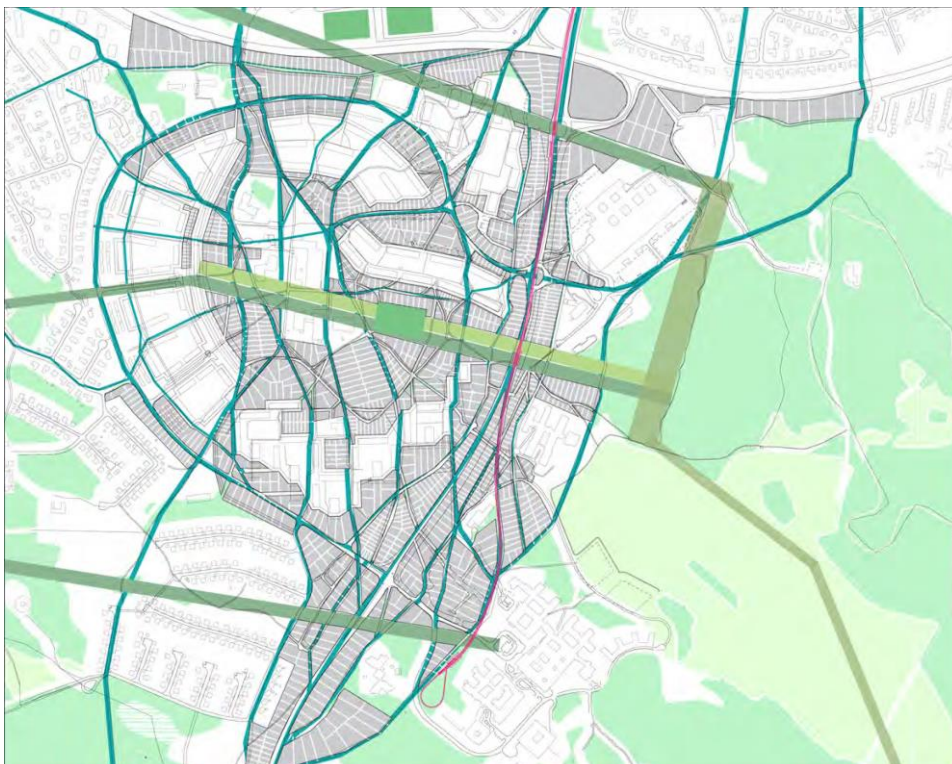
Idéer för blandning i förslaget Delta X, Norra Vrinnevi

I hela detta delkapitel där idéer för att skapa blandning i Norra Vrinnevi redovisas, är alla uppgifter hämtas från det vinnande förslaget *Delta X* (Hallin & Backman 2011). Detta innebär att inga referenser lämnas i texten. Eftersom planförslaget är på engelska ges inga direkta citat utan innehållet refereras.

Områdena kring Norra Vrinnevi är utformade efter modernistisk planering där vägnätet är trafikseparerat och hierarkiskt ordnat och hänger därmed inte samman. *Delta X* recept för att lösa detta är att binda samman de separerade vägsystemet genom att uppgradera existerande gångvägar och upptrampade stigar till gator. Dessa breddas till 5-8 meter och blandtrafik tillåts. På detta sätt binds de existerande återvändsgränderna samman med ett irreguljärt och organiskt gatunät. Även de redan existerande modernistiska kvarteren på platsen får nya gator draga kring sig för att integrera dem i strukturen

Gatunätets nya förgreningar och kopplingar liknas vid ett delta som också ger förslaget dess namn. Det ska sprida trafik och flöden så att det föder ett större område.

Det nya gatunätet ger i sin tur formen åt nya kvarter. Nästan all mark som inte består av nya gator eller existerande byggnader delas upp i hundratals små tomter förutom ett park- och naturstråk som sparas. Tomterna blir 100-1000 m² stora, de flesta 200-400 m². Dessa fördelas till så många som möjligt genom att de säljs eller hyrs ut av kommunen. Viktigt är att försöka undvika markspekulation, men exakt hur det ska gå till preciseras inte.

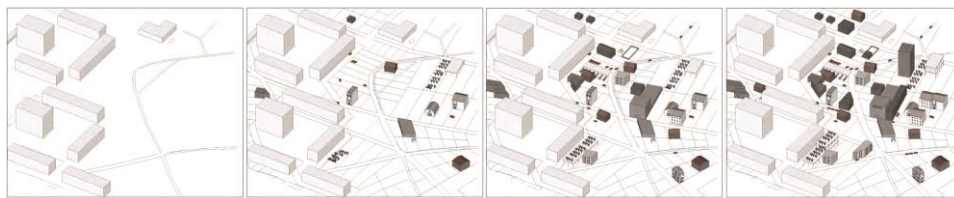

Det nya gatunätet (blått) bildar nya kvarter med småskaliga tomter (grått) mellan de befintliga bebyggelsen (vitt). Bild: Ebba Hallin och Pelle Backman

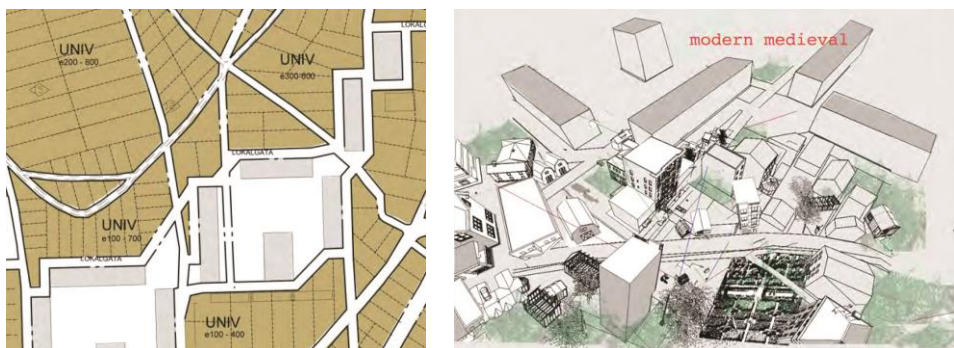
En central del av förslaget *Delta X* är funktionsblandning. Meningen är att det på alla tomter ska vara tillåtet att göra lite vad man vill. I förslaget används beteckningen *universell användning* på tomtmark i en fingerad detaljplan över området. På detta sätt ska inte en plan sätta upp hinder för de som vill använda sin tomt på olika sätt. De kan användas både för boende, verksamheter och till exempel för odling. Man får diskutera med sina grannar om det uppstår olägenheter. På detta vis vill *Delta X* göda det oväntade i området. *Delta X* följer också principen att lägga till nya lager på platsen samtidigt som det behåller så mycket som möjligt av de funktioner som redan finns där. Allt för att ge området mer diversitet, historia och karaktär.

Tidsaspekten är också central i *Delta X*. I flera sviter av bilder visas hur tomter kan fyllas på och bebyggelsen byggs ut över tiden. Alla tomter behöver inte bebyggas från början utan de kan användas för odling för att senare bebyggas på olika sätt. Förslaget är konstruerat för att låta tillväxt och anpassning ta sin tid, allt måste inte ske på en gång. Implementering kan ske i steg. *Delta X* ifrågasätter också värdet i att nå ett färdigt tillstånd i ett område. Ett begrepp som förekommer i förslaget som kan beskriva detta är ”Modern Medieval”, en organiskt framväxande stad i modern tappning.

Ett mål är de boendes delaktighet. Förslaget säger sig rikta sig till dom med mer tid än pengar. Projektet handlar också om tillväxt, men inte nödvändigtvis ekonomisk tillväxt utan tillväxt av medborgarnas deltagande på platsen. På detta vis hoppas man att *Delta X* ska vara ett gränsland där gränserna mellan privat och offentligt, det urbana och det rurala, kultur och natur, arbete och fritid, innerstad och förort, planerat och oplanerat suddas ut.

Norra Vrinnevi ska enligt Delta X utvecklas över lång tid. Alla de små tomterna behöver inte bebyggas på en gång utan en del kan användas som till exempel kolonilott. Möjligheten finns att senare bebyggas dem när behov uppstår. Bild: Ebba Hallin och Pelle Backman

Över till vänster: Den universella användningen på all kvartersmark ska ge möjlighet till att nästan allt kan etablera sig inom Norra Vrinnevi. Inga begränsningar sker från planens sida. Över till höger: ”Modern medieval” kan karaktärisera den brokiga, organisk framväxta bebyggelse som tillåts växa fram mellan den befintliga bebyggelsen i Vilbergen. Bilder: Ebba Hallin och Pelle Backman

Vallastaden, Linköping

Vallastadens position i stadens utkant.

Ortofoto © Lantmäteriet, i2012/901

Vallastaden är ett projekt där Linköpings kommun och Linköpings universitet samarbetar kring ett område mellan innerstaden och universitetetscampus, vilket ligger avskilt, cirka 3 km sydväst om Linköpings centrum. Deras gemensamma målsättning är ”att utveckla Västra Valla till en fullständig stadsdel och knyta ihop universitetet och staden”(Linköpings kommun 2012 s. 6).

I Linköpings översiktsplan karakteriseras Vallastaden som ”[u]tbyggnadsområde, blandad användning bostäder/verksamheter/handel” (Linköpings kommun 2010b) vilket visar kommunens intentioner med området.

Våren 2012 anordnade samarbetsparterna en allmän arkitekttävling för Vallastaden som

syftar till att få fram bra idéer om hur ett nytt stadsområde i Linköping ska formas och till att hitta samarbetspartners för den fortsatta planeringen av området. Med avstamp i bo- och samhällsexpon 2016 ska området vara ett praktiskt exempel på och en möjlig experimentverkstad för framtidens samhällsbyggande. (Linköpings kommun 2012a s. 5)

En stor utmaningen ser man i att locka studenter och forskare till universitetet:

För att vara ett attraktivt universitet räcker det inte med bra undervisning. Det måste också finnas trevlig och praktisk boendemiljö, spännande mötesplatser, intressant stadsliv och en levande stadsmiljö. Här har Campus Valla svagheter och häri ligger utmaningen att omvandla platsen. (Linköpings kommun 2012a s. 7)

Detta tolkar jag som Linköping kommuns vilja att utveckla platsen till blandad stad. Programmet för tävlingen är relativt detaljerat och där beskrivs visionen att ”[m]änniskan bygger staden” och att Vallastaden ska ”präglas av kunskap, social hållbarhet och kreativitet” (Linköpings kommun 2012a. s. 8).

I juryns bedömning finns ”blandstad” med som ett av de kriterier som man bedömer förslagen efter och juryn lägger stor vikt på att planen ska vara flexibel (Linköpings kommun 2012b, s. 7).

Det vinnande förslaget heter *Tegar* och förslagställare är Okidoki arkitekter AB där arkitekterna Rickard Stark, Martin Nordahl, Gustav Hult, Edvin Lindberg, Stina Nyberg, Paddy Perring i samarbete med landskapsarkitekterna Stella Svanberg och Fanny Davidsson medverkat. Juryns motivering till vinsten:

Ett stark och tydligt förslag som andas framtid. Förslaget utgår från att människan bygger staden. (...) Förslaget är tydligt i sin struktur med klar identitet och samtidigt både dynamiskt och flexibelt. (Linköpings kommun 2012b s 9)

Juryn berömmar också förslaget för att det ger ” goda möjligheter till blandning av bostadstyper väl integrerade med varandra” och att det är ”ett både grönt och

urbant förslag” (Linköpings kommun 2012b s. 10). *Tegar* ”kräver nytänkande i processen med medborgarinflytande och nya sätt att arbeta samt aktivt deltagande av alla parter” (Linköpings kommun 2012b s. 11).

Idéer för blandning i förslaget Tegar, Vallastaden

Hela detta delkapitel, där idéer för att skapa blandning i Vallastaden redovisas, bygger på uppgifter inhämtade från det vinnande förslaget *Tegar* (Stark et al. 2012). Detta innebär att inga enskilda referenser lämnas i texten.

Förslaget *Tegar* bygger främst på en småskalig indelning av området i tegar, en slags tomtindelning. Begreppet är hämtat från äldre tiders jordbruk där tegar var långa, smala oskiftade åkerlappar. ”Tegar var ursprungligen en social försäkring mot missväxt, och ett sätt att dela på den bästa åkermarken. Samtidigt gav det förutsättningar för möten i vardagen”. Med förslaget vill förslagsställarna ta fasta på de ”rumsliga och sociala kvaliteter som fanns i den oskiftade byn”. Tegen blir på så sätt den minsta indelningen i området och ”den första skalan för det sociala livet”.

Inom tävlingsområdet föreslås 260 tegar för blandad bebyggelse och dessa tegar, som ger möjlighet till blandade verksamheter, varierar i storlek mellan 150-300 kvm vilket är mindre än vanliga villatomter. Enlig förslaget kan dock en del tegar slås ihop 2 eller max 3, till en fastighet för att möjliggöra byggandet av en större byggnad som till exempel ett flerfamiljshus. Detta får dock ske med högst tre tegar per kvarter för att garantera variationen i området.

I *Tegar* benämns kvarter som vång vilka utgör ”den andra skalan för socialt liv”, enligt förslaget. Vången är ett storkvarter med ”en urban utsida/omkrets och en mer upplöst och grön insida”. Målet är att skapa ”en syntes av 1800-talets rutnätsstad och efterkrigstidens grannskapsplanering” där

Rutnätstaden ger orienterbarhet och dynamiska gaturum med mångfald av lokaler längs befolkade stråk. Granskapsenheter [sic] byggde på tankar om lokala sammanhang och bilfria och barnvänliga grönstråk.

I förslaget föreslås tre gatunivåer: boulevarder, kvartersgator och gårdsgränder, med olika funktioner och användningsområden. De påverkar också användning och utformning av den omgivande bebyggelsen. På de större boulevarderna finns områdets kollektivtrafiklinje och de huvudsakliga stråken för rörelse. Här ska också byggnader stå i

Ett utsnitt av Tegars förslag till strukturplan för Vallastaden. De smala tegarna är bebyggda i täta, men öppna kvarter som utgör grunden för ett rutnät. Bild: Okidoki Arkitekter

fastighetsgränsen för att forma ett gaturum. Byggnader ska variera i höjd mellan 3 till 6 våningar och förses med flexibla bottenvåningar med högt i tak, vilket ger möjlighet att använda dem som verksamhetslokaler.

Nästa nivå är kvartersgatan, som ska vara enkelriktad och där bilarna får anpassa sig till fotgängarnas tempo. Här ska byggnader vara lägre, 2 till 4 våningar och byggnader kan vara indragna från gatan för att ge rum åt trädgårdar framför husen.

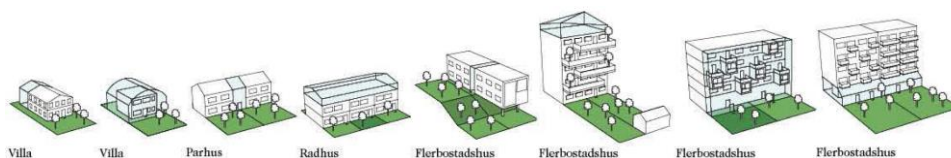
Inom vången/kvarteret finns det också gårdsgränder som fungerar som små smitvägar inom kvarteret och ger tillträde till gemensamhetslokaler och allmänning. Här är den angränsande bebyggelsen lägre, 1 till 3 våningar.

Förslaget *Tegar* lägger stor vikt vid de sociala värdena.

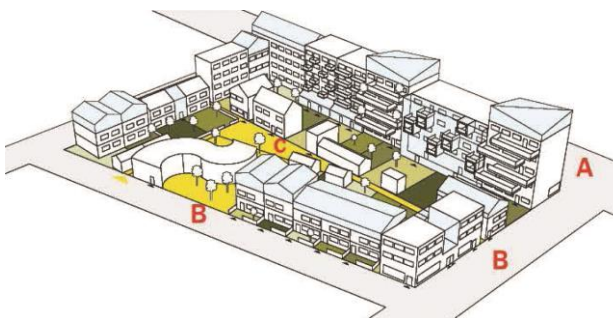
Den småskaliga fastighetsindelningen ger olika sociala nivåer och definierade gårdar och trädgårdar, som kan underbygga en känsla av tillhörighet och tillgänglighet för de boende. Strukturen ger möjlighet att bygga tätt, men ändå ha egen dörr och trädgård. Man kan ha en bibehållen individualitet och samtidigt vara en del av kollektivet.

Genom den småskaliga tomtindelningen ger man också möjlighet till en stor variation i arkitektur. Tegarna kan bebyggas med olika typer av byggnader i varierande skala och blandade upplåtelseformer och en del tegar reserveras för byggemaskaper. Byggemaskaper innebär att en grupp av människor som vill utforma och bygga ett eget hus går samman och på så sätt blir sin egen byggherre och genomför bygget.

Man lägger också stor vikt vid de gemensamma ytorna. Fälleshus är ett slags gemensamhetslokal som ska finnas i varje kvarter/vång. Det kan förutom lokaler för de boende i kvarteret användas som förskola, äldreboende eller av föreningar med mera. Man vill också se vinterträdgårdar i glashus som kopplar samman bebyggelse mellan tegarna och som flera boende delar på. De ska fungera som ”gränssnittet mellan de offentliga och det privata” och ge stöd åt en social och ekologisk hållbarhet. Hit förläggs också tvättstugor och andra funktioner som de boende i kvarteret behöver. På detta sätt försöker *Tegar* skapa samhörighet i varje vång, men utan att vara exkluderande mot resten av staden.

De små tegarna (tomterna) ger möjlighet till många byggherrar och stor variation i utförandet. Tegarna kan bebyggas med fristående villor, parhus, radhus, eller flerbostadshus. För att bygga större hus kan det krävas att flera tegar slås samman. Bild: Okidoki Arkitekter

Varje vång kan rymma olika byggnadstyper och upplåtelseformer vilket ger möjlighet till social blandning. Bebyggelsen anpassas i skala efter karaktär på angränsande gata, storskaligt mot boulevarden (A), småskaligt mot kvartersgator (B). Här finns också smitvägar till gemensamma ytor och Fälleshus (gul färg, C). Bild: Okidoki Arkitekter

Diskussion

Här följer en diskussion om de olika förslagen. Först en jämförelse av förslagen och den blandade stadens tre dimensioner. Därefter en vidare diskussion om de olika förslagens strategier. Slutligen frågor som väckts av arbetet.

Förslagen och visionen om blandstaden

Här diskuteras hur idéerna i respektive förslag uppnår visionen om blandstaden utifrån de tre blandstadsdimensionerna funktionsblandning, social och estetisk blandning.

Funktionsblandning

Funktionsblandning innebär blandning av olika funktioner genom att bostäder, arbetsplatser och service med mera samsas i samma byggnad eller kvarter. Bland de två förslagen har *Delta X* en mer uttalad strategi inom detta område. Genom att man tillåter universell användning på tomtmark hindrar man inte funktionsblandning att uppstå någonstans. Här är *Tegar* mer begränsande genom att de inte helt fritt tillåter verksamheter utan främst koncentrera dem vid de större gatorna. Samtidigt kan det vara en mer realistisk strategi då Jacobs kriterier rörande koncentration av människor inte kan finnas överallt och därmed kan inte underlag för många funktioner finnas överallt. Dock kommer det med tiden visa sig var koncentrationer av människor uppstår i *Delta X*. Därmed blir etableringen av verksamheter självreglerande utan att någon behöver planera för var de ska vara i förväg.

Social blandning

Social blandning innebär graden av heterogenitet bland de boende i ett område och det beror i sin tur i hög grad på bostadssammansättningen. *Tegar* har en mer uttalad strategi för social blandning då det uttryckligen finns med i planeringen. Här ska en variation av byggnadstyper och upplåtelseformer finnas i varje kvarter för att skapa social blandning. De lägger också fokus på att få till de vardagliga små mötena genom utformningen av gemensamma ytor och lokaler. Dock är nyproduktion som Jacobs påpekar alltid dyrare än äldre befintlig byggnader. Därför finns en risk att alla inte har ekonomisk möjlighet att bosätta sig i detta nybyggda område oavsett blandning av byggnadstyper och upplåtelseformer. Detta kan till viss del avhjälpas av bygggemenskaperna där deltagarna själva kan bygga för att spara pengar. *Delta X* strategi att låta enskilda personer bygga själva och på så sätt lägga sin egen tid istället för pengar kan ge resultat att flera kan delta och större diversitet kan uppstå. Helhetsintrycket är dock att *Tegar* har fördel i denna dimension.

Estetisk blandning

Variation i den estetiska utformningen bygger i mångt och mycket på att många aktörer får möjlighet att delta i utformningsarbetet. Den småskaliga tomtindelningen i båda förslagen ger möjlighet till många små byggherrar. Dessutom ger *Delta X* långa utbyggnadsfas med många små självbyggare troligen extra stor variation i utförandet då också trender inom arkitekturen hinner växla under uppbyggandet. *Tegars* vilja att bland annat arbeta med

byggemenskaper, som själva utformar sitt hus, bidrar också till estetisk blandning. På så sätt kan det uppstå en intressant estetisk blandning och varierande arkitektur i båda förslagen. Dock stannar denna blandning enbart på ett symboliskt plan om inte de bakomliggande faktorerna av social blandning och funktionsblandning också finns med i projekten.

Andra intressanta aspekter

En aspekt som är intressant att diskutera i förhållande till förslagen är graden av anarki kontra kontroll när ett område utvecklas. *Delta X* kan karaktäriseras som ett anarkistiskt förslag. Det enda som är bestämt från början är gatusträckningar och tomtindelning. Inga regler rörande estetisk utformning eller användning finns som kontrollerar vad som ska hända när projektet utvecklas. *Tegar* är också ganska öppet när det gäller utformning, men klart flera aspekter är planerade från början som till exempel vilken skala och funktioner byggnader ska ha beroende på vilken gatutyp de är belägna vid.

En annan aspekt som anknyter till kontroll kontra anarki är tidsaspekten. Går det att bygga en blandad stad på en gång eller måste det ta tid? Gehl förespråkar den organiskt framväxta staden där det funnits tid att anpassa staden efter invånarnas behov och inte en vilja format staden. På så sätt kan *Delta X* i Norra Vrinnevi med sin inriktning på långsam utbyggnad och fria reglering överensstämja med Gehls idé om den organiskt framväxande staden. Samtidigt gör båda förslagens småskaliga fastighetsindelning det möjligt att enkelt komplettera områdena efter hand som invånarnas behov förändras och nya behov uppstår.

Frågor som väckts

Sammantaget har båda förslagen sina goda sidor och bör ha möjlighet att utveckla blandning utifrån de dimensioner som studerats. Dock kan faktorer som ligger utanför förslagets kontroll som områdenas placering i staden och ekonomin påverka resultatet. Vad resultaten blir kan vi inte veta än då de inte genomförts.

En given fråga som följer är hur det kommer att gå med områdena när de byggs ut. Kommer det uppstå blandning? Det skulle vara intressant följa projekten när de förverkligas och utvecklas från idé till konkret plats.

En annan fråga är om det går att utvidga studien till andra planer och platser där man försöker åstadkomma blandning. Snarlika platser i städens utkant står inför förändring över hela landet och den processen är också intressanta att studera.

En gestaltning som bygger på blandningsdimensionerna vore också väl värd att pröva för att se vad man kan åstadkomma med en sådan inriktning.

Referenser

- Bellander, G. (2005). *Blandstaden : ett planeringskoncept för en hållbar bebyggelseutveckling?*. Karlskrona: Boverket. Tillgänglig: <http://www.boverket.se/Global/Webbokhandel/Dokument/2005/blandstaden.pdf>. [2013-04-12].
- Bergsten, Z. (2010). *Bättre framtidsutsikter? Blandade bostadsområden och grannskapseffekter: en analys av visioner och effekter av blandat boende*. Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2010
- Carmona, M., Tiesdell, S., Heath, T. & Oc, T. & (2010). *Public places - urban spaces: the dimensions of urban design*. 2. ed. Oxford: Architectural Press/Elsevier
- European. (2011a). *DX123 Delta X : Winner*. Tillgänglig: <http://www.arkitekt.se/s68752> [2013-05-06]
- European. (2011b). *Norrköping - Sverige - European 11 Integrating the suburban landscape*. [Tävlingsprogram.] Tidigare tillgängligt: <http://www.arkitekt.se/s64160/> [2013-01-02]
- Eriksson, U. (2013). *Neighborhood environment and physical activity*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2013. Tillgänglig: <http://www.lu.se/lup/publication/3288075> [2013-05-06]
- Gehl, J. (2006). *Life between buildings: using public space*. 6. ed. København: The Danish Architectural Press
- Hallin, E. & Backman, P. (2011). *DX123 Delta-X*. [Tävlingsbidrag] Tillgänglig: <http://www.arkitekt.se/s68763> [2013-05-06]
- Holmqvist, E. (2009). *Politik och planering för ett blandat boende och minskad boendesegregation: ett mål utan medel?*. Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2009
- Jacobs, J. (2005). *Den amerikanska storstadens liv och förfall*. Göteborg: Daidalos
- Johansson, R. (2000) *Ett bra fall är ett steg framåt: Om fallstudier, historiska studier och historiska fallstudier*. i Nordisk arkitekturforskning, vol. 13, ss. 65-71.
- Linköpings kommun. (2010a). *Linköping växer: Översiktsplan för staden Linköping*. Linköping: Linköpings Kommun. Tillgänglig: <http://www.linkoping.se/> [2013-05-14]
- Linköpings kommun. (2010b). *Linköping växer : Översiktsplan för staden Linköping: Mark- och vattenanvändning*. Linköping: Linköpings Kommun. Tillgänglig: <http://www.linkoping.se/> [2013-05-14]
- Linköpings kommun. (2012a). *Allmän arkitekttävling: Vallastaden: tävlingsprogram*. Tillgänglig: <http://www.arkitekt.se/s74200> [2013-05-06]
- Linköpings kommun. (2012b). *Juryutlåtande: Vallastaden – allmän arkitekttävling*. Tillgänglig: <http://www.arkitekt.se/s74218/f14953> [2013-06-01]
- Linköpings och Norrköpings kommun. (2010). *Gemensam översiktsplan för Linköping och Norrköping*. Tillgänglig: <http://www.linkoping.se/> [2013-05-14]

- Marcus, L. (2012a) Debatten om staden behöver distinktion. Arkitekten, 2012, nr 2, s. 55-60.
- Marcus, Lars (2012b) Teoretisk distinktion kan ge debatten större stringens. Arkitekten, 2012, nr 4, s.65.
- Norrköpings kommun. (2002a). *Framtid Norrköping : Översiktsplan 2002: Utvecklingsplan för staden*. Norrköping: Norrköpings Kommun Tillgänglig: <http://www.norrköping.se/> [2013-05-14]
- Norrköpings kommun. (2002b). *Framtid Norrköping : Översiktsplan 2002 : Utvecklingsplan för staden: Karta nr 1: Huvuddragen i avsedd mark- och vattenanvändning*. Norrköping: Norrköpings Kommun. Tillgänglig: <http://www.norrköping.se/> [2013-05-14]
- Phersson, T. (2010). *Blandstad: en studie av dess sociala aspekter*. Kandidatarbete Landskapsarkitektur. SLU Sveriges Lantbruksuniversitet. Alnarp. Tillgänglig: <http://stud.epsilon.slu.se/1862> [2013-05-07].
- Stark, R., Nordahl, M., Hult, G., Lindberg, E., Nyberg, S., Perring, P., Svanberg, S. & Davidsson F. (2012). *Tegar*. [Tävlingsbidrag] Tillgänglig: <http://www.arkitekt.se/s74182/> [2013-05-06]
- Stockholms kommun. (2010). Promenadstaden: översiktsplan för Stockholm. Tillgänglig: <http://www.stockholm.se/oversiktsplan> [2013-05-07].
- Åsberg, J. (2008). *Vad är blandstad egentligen?*. [Blogg] Tillgänglig: http://www.yimby.se/2008/10/vad-ar-blandstad-egentlig_634.html [2013-05-14]
- Åström, K. (1993). *Stadsplanering i Sverige*. Stockholm: Byggförl.